

Dinar, İ. ve Arın Ensarioğlu, S. (2023). Mülteci kamplarında katılımcı tasarım uygulamalarına dair bir inceleme. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 129-151.

DERLEME | REVIEW

Başvuru Tarihi: 02/11/2022

Kabul Tarihi: 30/06/2023

MÜLTECİ KAMPLARINDA KATILIMCI TASARIM UYGULAMALARINA DAİR BİR İNCELEME

A Review of Participatory Design Practices in Refugee Camps

İldem DİNAR*

Sebla ARIN ENSARİOĞLU**

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı, 50112004@ogr.uludag.edu.tr, 0000-0003-1581-4392

**Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, seblaarin@uludag.edu.tr, 0000-0002-7341-4875

ÖZ

Demokratik yaşam kültürünün bir uzantısı olarak kabul edilen “katılım”, gündelik yaşamda her zaman için geniş bir kapsayıcılıkla hayata geçirilememektedir. Günümüzde katılımcı kentsel planlama uygulamaları aracılığıyla kentleşmeye rant olanağı gözüyle bakılması, bu planlama süreçlerinde demokrasi kaygısını neredeyse yok etmiş durumdadır. Diğer taraftan kentsel alana dahil edilmeyen ve kentli statüsünde olmayan mülteciler için durum daha farklıdır. Çalışma kapsamında “kentin geçiciliği” şeklinde ifade edilen mülteci kamp yerleşmeleri, kent yapısının çoğu iyileştirme ve geliştirme müdahalelerinden yararlanamamakta hatta temel alt yapı hizmetlerinden bile yoksun olabilmektedir. Mekânsal niteliklerle benzer biçimde, mekânın mülteci sakinleri de bir kentli kadar hak sahibi değildir. Bu durumda mültecilerin evlerini terk etmek zorunda kalmış bireyler olarak kente entegrasyonu zaten zorken, bu ayrımcı yaklaşımlar durumu çıkmaza sokmaktadır. Bu tür yanlış uygulamalar, mültecilerin entegrasyon motivasyonunu da olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak kampta yaşıyor oldukları süre boyunca yaşam kalitelerinin daha iyi olma beklentisi doğal olarak devam etmektedir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında yapılan araştırmalar kamp alanlarında katılımcı uygulamaları sorgulamayı hedeflemektedir. Bu amaçla, kamp yerleşmesinin sosyal ve mekânsal yapısının anlaşılması amaçlanarak uygulanan katılımcı yaklaşımlar incelenmiş, mültecilerin demokrasi ortamının sağlanabilirliği ve sağlandığı durumdaki etkileri örneklerle karşılaştırmalı olarak araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılımcı tasarım, mültecilik, mülteci kampları, kent, kentsel planlama, demokrasi

ABSTRACT

“Participation”, which is accepted as an extension of the democratic life culture, cannot always be implemented with a wide inclusiveness in daily life. Especially today, considering urbanization as an opportunity for rent through participatory urban planning practices, has almost eliminated the concern for democracy in these planning processes. On the other hand, the situation is different for refugees who are not included in the urban area and do not have urban status. Refugee camp settlements, which are expressed as “temporality of the city” within the scope of the study, cannot benefit from the improvement and development interventions of most of the urban structure, and may even lack basic infrastructure services. Similar to spatial qualities, the refugee residents of the place do not have as much rights as a city dweller. In this case, while the integration of refugees into the city as individuals who had to leave their homes is already difficult, these discriminatory approaches put the situation in a dead end. Such malpractices also negatively affect the integration motivation of refugees. However, the expectation of a better quality of life throughout their stay in the camp is naturally continuous. In this direction, the researches carried out within the scope of the study aim to question the participatory practices in the camp areas. For this purpose, participatory approaches applied aiming to understand the social and spatial structure of the camp settlement were examined, and the availability of the refugees' democratic environment and its effects on the situation provided were investigated comparatively with examples.

Keywords: *Participatory design, refugees, refugee camps, city, urban planning, democracy*

GİRİŞ

“Metropolde ulusal duygulanımları onaylamazken, onları romantikçe veya lütfederek madunlar için izinli kılmak tam bir riyakarlıktır. Kişi ulusal aidiyetinden asla tam manasıyla özgür değildir. İlk günümüzden itibaren bir ulus tarafından el konulmuştur bize.”

London’dan akt. Žižek, 2020

Yaşanılan kentsel alanda birçok mekân ortağı vardır, ancak her birinin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu söylenemez. Demokratik yaşamın gereklilikleri dışında, toplumun, yönetimin ve politikalarının kısıtladığı, görünmez kıldığı ortaklar da vardır: mülteciler.

Yasal statüleri bağlamında birbirinden ayrılan (bu farklılıklar ilerleyen bölümlerde daha detaylı açıklanacaktır) mültecilerin ve sığınmacıların korunma ve sığınma haklarının gerektirdiği mekânsallaşmalar birçok ülkede çözülemeyen bir sorundur. Dolayısıyla ele alınan sorun çalışmanın genel çerçevesi bağlamında mültecilik ve barınma sorunsalı, mültecilerin kentte yaşıyor olmaktan kaynaklı hakları ve bu haklar doğrultusunda barındıkları mekânlarla aidiyetlik kurma, entegre olmanın aracı olarak katılımcı tasarım uygulamaları ele alınmaktadır. Metin boyunca kullanılan “kent geçiciliği” kavramıyla mülteci kamplarının ve geçicilik etiketlerinin vurgulanması ve gerçekte hiçbir zaman geçip kaybolmayan kolektif toplumsallığın mekânı olan kampların kentle birlikte anılmasıyla kampların çelişkiler barındıran durumunun ifade edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, dikkat çekilmek istenen noktalardan biri mültecilerin yerleştirildiği kamplarda kentle ilişkilerinin olmaması ve bu kampların başka bir gezegen ya da “kent” gibi işleyişinin sürdürülüyor olmasıdır. Söz konusu kamp sakinleri de bugüne kadar farklı şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin London köksüz evrenselcileri, “devletsizlerin gerçeği, belgesizler (sans-papiers) gibi yaşamak ve vatandaşlık için savaşmak” şeklinde anlatılmaktadır (London’dan akt. Žižek, 2020). Bütünde bu fikirlerin farkında olarak metinde mülteci kampları avantajlı ve dezavantajlı açılardan değerlendirilmekte, kamp alanlarını uygun mimari yaklaşımlarla ele almanın yerinden edilmiş toplumların sosyal, ekonomik ve çevresel refahlarını yeniden kazanmalarındaki katkısına vurgu yapılmaktadır.

Kalobeyi Kamp Alanı, Lübnan İbtasem Oyun Alanı ve Zaatari Mülteci Kamp Alanı çalışmanın örneklemeleri olarak belirlenmiştir. Belirlenen örneklemeler ilk olarak yaklaşım, katılım yöntemi ve hedef bağlamında incelenmiş, ardından örneklemelerin tümü katılım derecesi ve süreçte katılımın gözlemlendiği aşamalar bağlamında değerlendirilmiştir. Bu tür yabancı gruplarla ilgili projeler ve uygulamalara olan önyargılar için katılım düzeylerinin birçok etkene bağlı olarak elbette ki değişkenlik gösterdiğinin de başta söylenmesi yararlı olacaktır.

Mültecilik ve Barınma Sorunsalı

Tüm zaman ve mekânların yerlilerinde, aslında yabancıları ayırma, dışlama, sürme ve yok etme yönündeki çılgın çabalara rastlamak mümkündür.

(Bauman, 2000)

Günümüzde kentsel mekânının birçok ortak kullanıcısı bulunmaktadır. Bu ortakların her biri farklı etnik kökenlere, farklı görüşlere, farklı dine, dile sahip bireyler olabilmektedir. Žižek (2016) bu durumu şöyle anlatır: *"komşu, bizim gibi olan bir insan değildir"*. Kent ortakları ise çoğu zaman nispeten seçilebilen komşulardan da farklıdır. Ortakların bir kısmı kendi şehirlerinden, ülkelerinden sınır dışı edilmiş, terk etmek zorunda bırakılmış mülteci veya sığınmacı topluluklardan oluşmaktadır. Söz konusu topluluğu oluşturan bireyler göçmen, mülteci, sığınmacı kavramları ile tanımlanmakta ve bu kavramlar arasında bazı nüanslar bulunmaktadır. Uluslararası hukuka bakıldığında, göçmenler kimi kendi isteğiyle kimi de zorunda bırakılarak ülkesini terk etmiş ve vatandaşlar kadar olmasa da bir kısım haklara sahip olan bireylerdir. Sığınmacı bireyler, ülkesini belirli sebeplerden ötürü terk ederek gittiği bir başka ülkeden sığınma talebinde bulunan, henüz hiçbir hak iddia edemeyen, geri dönecekleri düşünülen bireylerdir. Bu noktada bu gruptan "geçici sığınmacı" olarak bahsetmek daha doğru olacaktır. Mülteci olarak adlandırılan bireyler ise, bir iltica (sığınma) talebinin kabul olma durumundan kaynaklı onayla uluslararası koruma kimliğine sahiptirler. Bununla birlikte bir mültecinin de kimliğinde yazılı olmasa da daima "tahliye edilme" durumu ve beklentisi bulunmaktadır (Bauman ve Lyon, 2013). UNHRC (United Nations Human Rights Council) bu konu ile ilgili kavram karmaşasını önlemek adına faaliyetlerinde, "mülteciler" ve "yer değiştirmiş kişiler" ifadelerini kullanmaktadır (Ermumcu, 2013).

Türkiye için ise durum biraz daha farklıdır. Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne bölgesel çekince ile taraf olduğundan Batı Avrupa ülkeleri haricindeki ülkelere gelen bireylerin sığınma talebinde bulunmalarına izin verilmemektedir. Dolayısıyla bu bireyler mülteci statüsünde yer almamaktadırlar. 2014 yılında çıkan *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)* ile AB dışındaki ülkelere gelen bireylerin sığınma taleplerine karşılık "şartlı mülteci" durumu tanımlanmıştır. Uluslararası koruma başvurusu şartlı mülteci statüsünde kabul edilen bireylerin başka bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de kalmasına izin verilmektedir (YUKK, 2013). Metin boyunca söz konusu bireylerden bahsederken hukuk penceresindeki ayrımlardan sıyrılarak ve mültecilerin statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesi'nde de tanımlandığı şekliyle *"... ülkesinde yaşamaya devam ettiği müddetçe göreceği zulüm konusunda haklı bir korku taşıyan, geri dönemeyen veya dönmek istemeyen birey"*ler olduklarından mülteci ifadesi kullanılmaktadır (UNHCR, 2021). Söz konusu bireyler ile ilgili tanımlamaların karmaşıklığına benzer bir karmaşıklık bireylerin temel barınma ihtiyacının karşılanması durumunda da

gözlemlenmektedir. Mültecilerin barınma ihtiyacı dünyanın pek çok yerinde bir soruna dönüşmüş, bu bireylerin barındıkları mekân ile aidiyetlik duygusu geliştirmesi ve yere bağlılık göstermesi günden güne zorlaşmıştır. Oysa yere bağlılık (place attachment) bireyin duygusal, bilişsel ve fiziksel olmak üzere çok boyutlu hayati bir fenomendir (Esentepe ve Günçe, 2016). Bağlılığın sağlanmadığı mekânlar bireyin refahı (well-being) iyi olmayacaktır (Scannel (2016)'den akt. Esentepe ve Günçe, 2016). Dolayısıyla aidiyet duygusunun geliştirilmesi ve bağlılık barınma ihtiyacı ile birlikte düşünülmelidir ve çalışma kapsamında bunu sağlamanın bir aracı olarak katılımcı tasarım yaklaşımları önerilmektedir.

Mültecilerin Kentte(?) Yaşıyor Olmaktan Kaynaklı Hakları

Sınırların her iki tarafında da yaşasak veya dünyanın öbür ucunda da yaşasak, onların nasıl çizildiğinin ve uygulandığının geniş kapsamlı sonuçları vardır.
(Merelli, 2016)

Mültecileri kentte yaşıyor olmalarından kaynaklanan haklarından en temel ihtiyaç olan barınmaya dair hakları ön plana çıkmaktadır. Mülteciler çoğunlukla kent olarak tanımlı veya kente dahil edilmeyen alanlarda bulunan kamplarda veya misafirhanelerde barınmaktadırlar. Bu bölüm kapsamında mülteci haklarından önce tartışmalı olduğu düşünülen, barınmanın kentte/ kampta olma halleri Bhabha'nın "üçüncü mekân" teorisi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bhabha (1994) mülteci kampları gibi marjinal toplumsal mekânları, "kültürel yapıların ve pratiklerin hegemonik kolonyal anlatılarının bozulmasının ve yerinden edilmesinin yeri olarak övülen şey, özne ve konumları arasındaki belirsiz boşluklar" şeklinde tanımlamaktadır. Bhabha melezliği de müzakerenin en uç noktasının meydana geldiği ve üçüncü mekân olarak adlandırdığı, eşik veya ara uzayın bir biçimi olarak kabul etmektedir. Böylece, üçüncü mekân bir eklemlenme olur, yeni bir olasılık doğuran yalnızca yansıtıcı değil, üretken bir mekânı tanımlamanın bir yoludur. Bu, mevcut sınırları bulanıklaştıran ve yerleşik kültür ve kimlik kategorizasyonlarını sorgulayan yeni kültürel anlam ve üretim biçimlerinin "kesici, sorgulayıcı ve ifade edici" bir alanıdır. Bu melez üçüncü mekân, kültürel anlamın ve temsilin "ilkel birliğin veya sabitliğin" olmadığı ikircikli bir alandır (Bhabha, 1994). Bu ikircikli olma durumu alışılmış mekânsal sınır kavramının bulanıklaştırılmasının, kimliklerin çizdiği sınırların erimesinin tanımını yapar. Bunun yanında melezliğin benimsenmesine, normalleştirmesine ve hem toplumsal hem de bireysel demokrasiye vurgu yapılmaktadır. Bu çerçevede mülteci haklarından ile ilgili objektif bir yaklaşım geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bireylerin kendi ülkelerinde gördükleri zulüm karşısında başka ülkelere sığınma hakkını garanti altına almaktadır. Avrupa Kentte İnsan Haklarının Korunması Sözleşmesi, kenti içinde ikamet edenlerin tamamına ait ortak bir mekân olarak tanımlamaktadır. 2005'te Porto Alegre'deki Dünya Sosyal Forumu'nda kabul edilen Dünya Kent Hakkı

Şartı'nda ise, "kent sakinleri" kavramının gerek kalıcı gerekse geçici olarak kentte ikamet etmekte olan tüm bireyleri kapsadığı belirtilmektedir. Lefebvre (2014) "kent hakkı" kavramının tanımını yaparken bunu, kişilerin vatandaş olup olmadığına bakılmaksızın o kentte yaşıyor olmaktan kaynaklanan temel hakları olarak tanımlamıştır. Lefebvre'e göre kent hakkı iki farklı açıdan ele alınabilir: kentsel mekânı kullanma hakkı ve kentsel mekânı şekillendiren karar alma süreçlerine katılabilme hakkı. David Harvey (2013)'de mültecilerin kentin vazgeçilmez bir parçası olduğunu belirtmiştir. Bunlara ek olarak mülteci gruplarına kent çeperinde yerleşim yeri olarak gösterilen kamp alanlarının, kentin diğer tüm bölgeleriyle aynı güvenlik haklarına sahip olması gerektiği bilinmektedir. Yukarıda bahsedilen tanımlamalar da dahil olmak üzere mülteci haklarıyla ilgili çoğu çalışmada kent ve mülteci ilişkisinin niteliği ve mültecilerin kent ve topluma entegrasyonun sağlanması hedefleri anlatılmaktadır. Dolayısıyla barınma sorununu insani çerçevede çözümlenmenin ve barınma mekânı ile aidiyet kurmanın bir aracı olarak katılımcı tasarım uygulamalarından faydalanılmaktadır. Bu doğrultuda mültecilerin karar alma süreçlerine en küçük ölçekte bireysel katılım yoluyla dahil edilmesi amaçlanırken; mültecilere yer olarak gösterilen kamp alanlarının da mevcut kentsel alan içerisinde ya da daha belirgin bir ifadeyle, kent çeperinde leke biçiminde bir eklemlenmeyle değil; kentsel planlamaya dahil edilerek planlanması gerekmektedir. Böylece, yerleştirildikleri kamp alanları da kent adı altında anılacağından kentsel planlamada mülteci katılımı da bir yurttaşın katılımı kadar normalleşebilecektir. Bu normalleşme sosyal çerçevede toplumsal önyargıları da yıkacaktır. Zira, mevcut kamp alanlarına haritalardan bakıldığında da görülebilen konumları ve kentle neredeyse hiç olmayan ilişkileri yalnızca fiziksel bir kent planlama sorunu olarak kalmamakta tüm toplumsal hayatı da etkilemektedir.

Kısa vadede söz konusu nüfuslara ev sahipliği yapabilecek kapasitelerdeki kamp alanlarının çoğu, altyapı eksikliği, su kaynağı problemi, atık bertarafı gibi birçok temel sorunu da barındırmaktadır. Kent hakkının ve kent kaynaklarının bu eşitsiz dağılımının yarattığı sorunların çözümünde tasarım ve planlamanın potansiyel gücünün kullanılabilmesi bilinmektedir. Bununla birlikte yerel yönetimler, büyük ölçüde kendiliğinden gelişmiş olan bu yerleşim alanlarına yalnızca eklektik müdahalelerde bulunmaktadır. Hatta bu müdahaleler çoğu zaman mülteci bireylere yalnızca yer gösterilmesiyle sınırlı kalmaktadır. Oysa mültecilerin barınma sorunlarına ilişkin müdahalelerin kapsamı barınma temelli ihtiyaçların tümünü içermelidir. Bunun yanısıra bu alanlarda yaşayan mültecilerin görüşleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Kent ve kamp ilişkisi bağlamında mültecilerin, farklılaşmış bir grubun üyesi olarak kendi gettoları içerisinde yaşamayı ve katılımı da orada gerçekleştirmeyi tercih ettikleri tahmin edilmektedir. Mülteci grupları kentli bireylerle bir araya getiren UNHCR (United Nations Refugee Agency) ve Avrupa Birliği başta olmak üzere STK'lar, kent konseyleri, üniversiteler, bilim kurulu üyeleri ve kamu temsilcileri iş birlikleri ile gerçekleştirilen çalışmaların sonuç çıktıları da bu saptamayı

güçlendirmektedir. Mülteciler ve kent planlamasının kurumsal organları arasındaki köprü görevini üstlenen kurumların sürece dahil edilmesine ve katılımcıların dil, eğitim gibi özellikleri göz önünde bulundurularak özgün katılım yöntemleri denenmesine rağmen mülteci katılımcılardan sürece dair istenen düzeyde verim alınamamaktadır. Bunun temel nedenleri arasında; özellikle kentli bireylerle bir aradayken kendilerine olan güvensizliklerinin yanısıra, asıl olarak toplantılara, buluşmalara katılmalarını zorlaştıran etkenler arasında aile, istihdam sorumlulukları, günlük mücadeleleri ve yerleşim yerlerinin kent merkezine uzaklığı sebebiyle ulaşım problemleri bulunmaktadır. Diğer yandan mültecilik tanımının özünde yer alan “geçicilik” kavramı uzun vadeli kararların katılımına dahil olma motivasyonunu düşürmektedir. Bireysel açıdan ise zorunlu olarak yer değiştirme eylemi insan-yer ilişkisi ve bağlılığı bakımından bireylerin daha önce yaşadığı konut çevresine ve burada kurduğu sosyal bağlanma düzeyiyle de yakından ilişkili olmaktadır (Brown ve Perkins,1992). Özellikle de bireyin yeni barınma çevresi önceki barınma çevresiyle benzerlik göstermiyorsa yere bağlılığın yeniden inşası çok güç olmaktadır (Browns ve Perkins, 1992). Bu sebeple istemsiz ve ani yer değiştirmelerde sosyal ve fiziksel mekâna aidiyet geliştirilmesi zaman almaktadır (Verkuyten’den akt. Eyiñç, 2015). Bu noktada kamp alanlarında ideale yakın katılımcı uygulamaların Sanoff (2000) ve McEwan (2002)’in da vurguladığı gibi “topluluk güçlendirmesi” bağlamında gerçekleştirildiği unutulmamalıdır (Sanoff ve McEwan’dan akt. Töre ve Çağlayan, 2018). Dolayısıyla bu tür uygulamaların mülteci gruplarında yaratacağı potansiyel etkiler göz önünde bulundurularak sürece psikoloji alanının da dahil edilmesi gerekmektedir.

Mültecilerin barınma sorunsalı ile ilgili olarak ele alınan çerçevede katılımcı tasarım uygulamalarının bir araç olduğundan bahsedilmiştir. Bir sonraki bölümde kamp alanlarında katılımcılığın temel prensipleri tartışılırken kentsel katılımcı planlama konulu literatürden faydalanılmaktadır. Bu bağlamda mültecilerle ilgili karar alma süreçlerini çoğunlukla yerel yönetimlerle ilişkili olduğundan haklar, tarihsel süreç ve katılımcı planlama yaklaşımı “kent” çerçevesinde ele alınmaktadır.

Mülteciler ve Katılımcı Tasarım

Katılımın hiyerarşik dış kurumlar tarafından dayatma ile sürdürülen sürecin aksine, özellikle dezavantajlı kişilerin kendilerini etkileyen kararları etkilediği bir süreç olduğu bilinmektedir. Katılımcı süreçler, insanları dış dünyayla tam ve eleştirel bir şekilde etkileşime girmekten ve sivil hayata katılmaktan alıkoyan boyun eğme alışkanlığının üstesinden gelme fırsatı sağlamaktadır (Freire, 1978). Bunun yanısıra katılımcı süreçler hizmetlerin iyileştirilmesi ve sosyal adalete katkıda bulunulması bağlamında destekleyici olmaktadır (Brodie, Cowling, Nissen (2009)’ dan akt. Arın, 2015).

Katılımcı tasarıma kavramsal çerçeveden bakıldığında pek çok farklı disiplinde ele alındığı görülmektedir. Katılımcı süreç temelde bir toplumun kentle ilişkili ya da kent kaynaklı sorunlarını veya

taleplerini tespit etmek ve bunların çözümüne kentliyi dahil etmek amacıyla farklı nitelik ve konumlardaki aktörlerin bir araya getirilmesiyle planlanan bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu konuda en sık başvurulan referanslardan biri Sherry Arnstein'dir. Arnstein (1969) "A Ladder Of Citizen Participation" makalesinde katılımı:

(...) basitçe, yurttaş katılımı yurttaş gücü için kategorik bir terimdir. Şu anda siyasi ve ekonomik süreçlerden dışlanmış, sahipsiz yurttaşların kasıtlı olarak geleceğe dahil edilmesini sağlayan gücün yeniden dağıtılmasıdır. Bilginin nasıl paylaşıldığını, hedeflerin ve politikaların nasıl belirlendiğini, vergi kaynaklarının nasıl tahsis edildiğini ve himaye gibi faydaların nasıl paylaşıldığını belirlemede yoksulların da katıldığı stratejidir. Kısacası, toplumun faydalarından yararlanmayı sağlayan önemli sosyal reformların teşvik edilebildiği araçlardır... Gücün yeniden dağıtılmadığı katılım, güçsüzler için boş ve sinir bozucu bir süreçtir"

şeklinde tanımlamaktadır. Bu anlatımların mülteciler bağlamında değerlendirilmesi yapılırken, örneğin Arnstein'in kullandığı "sahipsiz yurttaşlar" tanımına dikkat çekilmelidir. Bu çalışmanın 1969 yılında yapılmış olması göz önünde bulundurulursa farkında olunan eksikliğe rağmen alınan yol tartışmaya değer görülmektedir. Katılımcı uygulamalar arasında sayılabilecek ve özellikle çocuk katılımına referans veren Roger Hart ve Carroll Bellamy tarafından UNICEF merkezli olarak yürütülen başka bir çalışmada Bellamy (2003) katılımı, kişinin yaşamını ya da ait olduğu toplumu doğrudan etkileyen kararların oluşumuna dahil olabilmesi ile ilgili hakları olarak tanımlarken, buna ek olarak katılımın demokratik sistemin var olma nedeni olduğunu belirtmektedir ve vatandaşların etkin katılım düzeylerinin toplumdaki demokrasi seviyesine dair bir ölçüt olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu tanımda "ait olduğu toplum" kavramıyla mülteciler açısından yine tartışmalı bir haktan bahsedildiği söylenebilmektedir. Henderson katılımı "toplumsal dışlanmayı engelleyen bir araç" olarak tanımlarken (Henderson'dan akt. Töre ve Çağlayan, 2018), Gaviria, katılımcı süreçleri kentli toplumdan soyutlanmış dezavantajlı bireylerde yurttaşlık hissi yaratan bir entegrasyon aracı olarak betimlemektedir (Gaviria'dan akt. Töre ve Çağlayan, 2018). Bu tanımlardan yola çıkılarak katılım hakkı, temelinde doğrudan demokrasi olan ve bunun da yalnız yurttaşın kendisini etkileyen kararlarla ilgili sahip olduğu söz hakkı değil, insan olma halinden ötürü etkilendiği veya etkileneceği tüm kararlarda söz alma hakkı olarak tanımlanmalıdır.

Tarihsel süreçte ise 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nda sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkışıyla başlayan katılım politikaları, izleyen süreçlerde 1976 BM-Habitat 1 Konferansı ile BM'nin devlet, yerel yönetim ve sivil toplum iş birliğini kabul etmesiyle devam etmiştir. 1992'de Rio Yeryüzü Zirvesi'nde 21. yy. ortak hedefi sürdürülebilir kalkınma olarak belirlenmiş, buna yönelik ilke ve eylem planlarını ortaya koyan "Gündem 21" BM üyesi ülkelerce kabul edilmiştir. 1996

BM Habitat 2 Konferansı'nda da öncelikli yerel sürdürülebilir kalkınma sorunlarının çözümüne yönelik katılımcı bir süreci tanımlayan "Yerel Gündem 21 (YG-21)" kabul edilmiştir. 1997 yılında da ülkemizde YG-21'lerin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi projesi gerçekleştirilmiştir. 2003 yılında "Bilgi Edinme Kanunu" yürürlüğe girmiş, 2005 yılında da Kent Konseylerinin kurulması ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. Takip eden yıllarda kentsel/ çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve planlamada demokratikleşme amacıyla gündemler yayınlanmaya, yönetmeliklerde ilgili düzenlemelerin yapılmasına ve bu bilinci artırmak üzere çeşitli zirveler, konferanslar düzenlenmeye devam edilmiştir. Dünya genelinde demokrasi niteliğinin değişmesi ve doğrudan demokrasiye yaklaşma çabaları katılımcı süreçlerin planlamasına ivme kazandırmıştır. Bunun günümüzde uygulanmasını sağlayabilecek olan en yakın hizmet kurumları ise yerel yönetimlerdir. Bunun sebepleri arasında yerel yönetimlerin bireyler ile hızlı iletişim kurabilme, ortaya çıkan talep ve ihtiyaçları hızlı tespit edebilme ve bunlara karşılık gelebilecek kamu hizmetlerini de hızlıca organize edebilme potansiyelleri sayılabilmektedir. Bunun yanı sıra demokrasi gereği örgütlenme özgürlüğüne sahip bireyler çeşitli gruplara, çalışmalara katılabilmekte ve katılım haklarını yalnızca temsilci seçiminde değil, bu tür kanallar aracılığıyla da kullanabilmektedirler. Katılımın önemli araçlarından bir diğeri ise sivil toplum kuruluşları (STK)'dır. Bununla birlikte her ülkede STK'lar yönetimden bağımsız olarak işleyememekte, bu ancak uygulanan demokrasi düzeyinin yüksek olduğu toplumlarda mümkün olabilmektedir.

Ülkemizde bu konuyla ilişkilendirilebilecek, kentsel katılımcı planlama kapsamında yerel yönetim yasalarında birtakım düzenlemeler yapılmıştır. 3 Temmuz 2005 tarihli Belediye Kanunu'nun "*Hemşehri Hukuku*" 13.maddesi (5393-Md.14) şu şekildedir:

Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar. Bu çalışmalarda katılımını sağlayacak önlemler alınır (...)

Dolayısıyla Hemşehri Hukuku'nun mülteci haklarını da kapsamak üzere düzenlendiğine dair bir yorum yapılabilir. Ancak burada "ikamet ediyor olma" durumunun yarattığı çelişkiye dikkat çekmek gerekmektedir. Bununla beraber, aynı yasanın 14. Maddesinde, verilen hizmetlerden yararlanabilmenin ön koşulu "vatandaşlık" şartına bağlanmaktadır. 14. Madde (5393-Md.14) şöyledir:

Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır (...)

Mültecilerin sunulan hizmetlerden yararlanabilmesi adına çelişki içeren Belediyeler Yasası'nın bu iki maddesi, belediyelerin uygulamalarında da benzer ikilemler oluşturmaktadır. Belediyeler, vatandaş olmayanlara belediye bütçesinden harcama yapmaları durumunda, yapılan harcamaların usulsüzlük

olarak nitelendirilebileceğinden sakındıkları için bu yönde yapılabilecek çoğu girişimden uzak durmaktadırlar (Erdoğan, 2019).

Mülteciler, sığındıkları ülkelerin yurttaşları tarafından da çoğunlukla tehlikeli olma potansiyeline sahip bireyler olarak görülmektedir. Ancak bu potansiyel her bir birey için muhtemeldir ve mültecilerden farklı bir seviyede değildir. Bu algının özellikle mültecilerle ilgili oluşmasında mültecilerin toplum içindeki statülerinin net biçimde tanımlanmaması ve çoğu zaman sığındıkları toplumla sorumluluk ve aidiyet bağı kurmamaları etkili olmaktadır. Bununla ilgili olarak Žižek (2016), erk sahiplerinin mülteci krizleri ile ilgili sessizliğinin yanlış bir inançtan kaynaklandığına inanmaktadır ve konuyla ilgili *“onlarla gerçekten konuşursanız hepimizin aynı insanlar olduğunu keşfedeceksiniz”* yaklaşımını doğru bulmadığını, farklılıkların bulunduğunu ve gerçek dayanışmanın tüm bu farklılıklara rağmen olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durum 1920 ile 1935 arasında Chicago Okulu’nun önerdiği etnik farklılıklara sahip göçmen gruplarla ilgili çalışmalara temel oluşturan asimilasyon teorisi ile ilişkilendirilebilmektedir. Okulun temsilcileri olan Park ve Burgess (1969) analizlerinde asimilasyonu, söz konusu kişilerin anılarını, duygu ve düşüncelerini dahil oldukları toplumla ortak kültürel paylaşımlarda bulunarak paylaştıkları bir nüfuz etme, yayılma ve bunların sonucu olarak onlarla benzeştikleri bir süreç olarak tanımlamaktadır. Schnapper (2005) da bu perspektiften bakıldığında, beklenmedik şekilde bir araya gelen toplulukların birbirlerini tamamlayıcı farklılıklar temelinde etkilediğini belirtmektedir (Schnapper’den akt. Şan ve Haşlak, 2014). Bahsedilen farklılıklar tehlikeli olma potansiyeline de sahip olabilir. Ancak romantikleştirilmemiş bir bakış açısında, gerçekçi ve insancıl olanın zor durumda olan kişi kim olursa olsun yardım etmek olduğunun altı çizilmelidir.

Bugün UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)’nin güncel verilerine bakıldığında; dünya çapında zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri ve giderek artan doğal afetler ve iklim değişikliği nedeniyle zorla yerinden edilmiş 82 milyondan fazla insan bulunmaktadır. Bunların 26,4 milyonu 40 farklı kampta yaşayan mültecilerden oluşmakta ve bir mülteci bu kamplarda ortalama olarak 16 yıldan fazla yaşamaktadır. Dolayısıyla, mültecilerle ilgili bir takım toplumsal kaygılar bulunsa da her bir yurttaşın bir gün mülteci olma durumunda kalabileceği unutulmadan aksiyon alınması insani açıdan önemli olmaktadır.

Mülteci Kamplarında Katılımcı Tasarım Uygulamaları

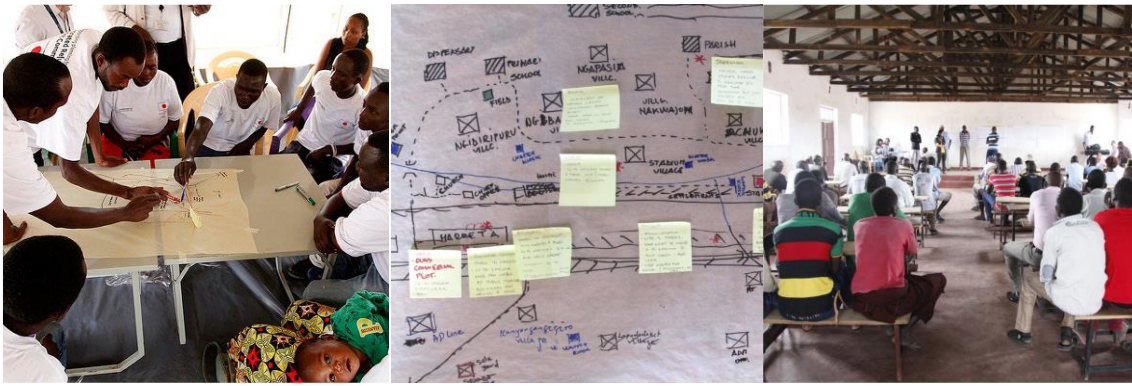
Çalışma yöntemi açısından, yorumlayıcı literatür araştırması kullanılmıştır. Bu noktada kullanılan kaynaklar konu ile ilgili makaleler, tezler ve online yayınlar olmuştur. Veri toplama çoğunlukla ikincil kaynaklarla sağlanmıştır. Ardından elde edilen veriler çalışma yaklaşımı kapsamında sınıflandırılmış ve ele alınan örnekler belirlenmiştir. Belirlenen örnekler mülteci kamplarının büyük çoğunluğunun

bulunduğu Ortadoğu ülkelerindeki daha yoğun nüfuslu ve yerleşke ölçeğindeki kamp alanlarıdır. Bu örnekler bir arada incelenirken belirtilen ortak yönlerine karşılık var olan bazı farklılıkların açıkça gözlemlenebilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca incelenen örneklerde katılımcı tasarımın kamp alanları içerisindeki uygulama mekânı ölçeklerinin farklı olması, bağlamın ölçekten bağımsız demokratik yaklaşımı destekleme fikri olduğunun anlaşılması açısından önemli bir kriter olmaktadır. Örnekler yaklaşım, katılım yöntemi ve hedefler bakımından değişkenlerin bir arada gösterildiği çizelgelerle çözümlenmektedir. Yaklaşım bakımından Kesdi ve Güneş (2019)'in katılım yaklaşımları bağlamında oluşturdukları agonistik ve açık tasarım yaklaşım çerçevesi kamp yerleşkelerinde katılımın değerlendirilmesi için uygun bulunmuştur. Buna ek olarak Baylan ve Karadeniz (2016)'nın tanımladığı kolaborasi kavramı ve bu kavramın katılımdaki karşılığı konunun barındırdığı çelişkiler ve sorunlar göz önünde bulundurularak değerlendirmeye dahil edilmiştir. Nihai çerçevede kolaboratif yaklaşım, açık tasarım yaklaşımı ve agonistik yaklaşım olmak üzere 3 farklı tür belirlenmiştir. Belirlenen yaklaşımlardan kolaboratif katılım yaklaşım Schrage (1990)'nin de ifade ettiği şekliyle, bireylerin tek başlarına sahip olamayacakları veya geliştiremeyecekleri kazanımları diğer bireylerle ortak bir yaratım süreci olarak düşünülmektedir (Shrage'den akt. Baylan ve Karadeniz, 2016). Bu açıdan topluluk güçlendirmesi ile de ilişkilendirilebilen yaklaşımın sınıflandırmaya dahil edilmesi uygun bulunmuştur. Açık tasarım yaklaşımı ise, karşılıklı öğrenme ile kontrollü katılım ortamı yaratmayı ve katılımcılar için "aktif" katılımı mümkün kılmayı amaçlamaktadır. Sınıflandırmanın bir diğer yaklaşımı agonistik yaklaşım, "ilişkilerin eşitlenmesi" şeklinde özetlenebilmektedir. Daha detaylı olarak ise söz konusu seçilmiş bir yönetime sahip bir kent olsaydı politik müdahale alanında eşitliği anlatacakken, kamp alanında "kamusallığın" sorgulanması ve uygulamada bu kamusalığın uygulanması anlatılmaktadır. Örneklerin karşılaştırmalı analizinde ise katılım derecesi ve süreçte katılımın gözlemlendiği aşamalar karşılaştırılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çizelgede katılım derecesi kontrollü katılım (1), yarı-süreç katılım (2), homojen katılım (3), şeklinde 1'den 3'e puanlanmaktadır. Süreçte katılımın gözlemlendiği aşamalar ise çizelgede her bir örnek için ayrıca belirtilmiş bu sayede katılımcı tasarım uygulamalarının aşamalarının değerlendirilmesi yapılmıştır.

Kalobeyi Kamp Alanı Örneği

2013 yılında Güney Sudan'da çıkan çatışmaların ardından kurulan Kakuma Mülteci Kampına eklenerek 2015 yılında kurulan ve Kuzey Kenya'da bulunan Kalobeyi Yerleşimi, ağırlıklı olarak Güney Sudanlı mültecilerin yaşama mekânıdır. 2015 yılında, yaklaşık 183.000 mülteciye yerleşim yeri olarak gösterilmiştir. Daha sonraları, sözde geçici kamp kapasitesi yetersiz kalmaya başlayınca ve geçicilik kavramının vadesiyle ilgili de yeniden düşünüldüğünde "Bütünleşik Sosyo-Ekonomik Kalkınma Planı" çerçevesinde daha uzun vadeli bir çözüm yolu olarak Shigeru Ban alanda 12.000 mülteci barınağı tasarlamıştır. Kalobeyi Yerleşimi için, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (BM-

Habitat) ile ortaklaşa yürütülen proje kapsamında süreç boyunca hem mülteci hem de ev sahibi topluluklardan temsilcilerin katılımıyla gençlik fotoğraf ve çizim atölyesi, harita okuma çalışmaları, mekânsal planı için kentsel planlama öğrenim çalıştı ve yerel danışmanlık gibi etkinlikler organize edilmiştir (Şekil 1.). Bu katılımcı süreçlerin tek taraflı bilgi akışının ötesine geçerek daha etkin bir nitelik kazanmasına dikkat edilmiştir. Bu çerçevede yerel halkın kullandığı malzemeler ve inşa yöntemleri uygulama projesinin tasarım karakterini etkilemiştir. Ban, özellikle mülteci sakinlerin inşa pratikleriyle ilgili örneklerin, deprem için aldıkları önlemlerin kendisi için benzersiz bir deneyim olduğunu ifade etmiştir. Proje kapsamında gönüllü uzmanlar tarafından, topluluğun geçim kaynaklarının geliştirilmesi hedefi doğrultusunda, inşa teknolojileri ile ilgili bilgilendirmeler yapılmıştır (Şekil 2.) (URL -1).

Şekil 1. Gençlik Fotoğraf, Çizim Atölyesi, Harita Okuma ve Kentsel Planlama Öğrenim Çalışması (URL -1).

Şekil 2. Shigeru Ban Yerel Halk, Solar Sokak Lambası Montajı, İnşa Teknolojileri Atölyeleri (URL -1).

Sürecin ilk aşamasının tamamlanmasının ardından ilk etapta 20 adet deneysel amaçlı barınak inşa edilmiştir. Bunların kullanımında gözlemlenen yaşam pratiklerine göre gerekli revizyonlar yapılarak tüm barınakların inşası tamamlanmıştır. (Şekil 3.). Bu projelendirme kapsamında her paydaşın sosyal anlamda kazandığı deneyimin yanısıra, kamp alanının su temini gibi problemler büyük ölçüde çözülmüş, kurumsal organlarla iletişim sağlanmış ve mevcut durumu iyileştirebilecek potansiyel dönüşümlere öncülük edilmiştir (Tablo 1.).

Şekil 3. 20 adet deneysel amaçlı inşa edilmiş barınak (URL -1).

Tablo 1. Katılımcı Uygulamaların Yaklaşım, Yöntem ve Hedef Bakımından Değerlendirilmesi (Çalışma kapsamında üretilmiştir).

	Kolaboratif Yaklaşım	Açık Tasarım Yaklaşımı (Karşılıklı öğrenme)	Agonistik Yaklaşım (İlişkilerin eşitlenmesi)
Yaklaşım	-	✓	✓
Katılım Yöntemi	-	-Yerin analizi; katılımcılarla birlikte düşünme	-Eğitimlerle topluluk güçlendirilmesi çalışmaları,
Hedef	-	-Yeri anlamak, -Alternatif tasarımların geliştirilmesi	-Topluluk geçim kaynaklarının geliştirilmesi -Kamusal mekânın yaratılması

Lübnan İbtasem Oyun Alanı Örneği

Yerel halkın katılımıyla inşa edilen bir başka örnek, mülteci toplumların da yaşam kalitelerini iyileştirmeyi amaçlayan bir STK olan Catalytic Action'ın Lübnan'daki Suriye kamp alanında oluşturduğu "İbtasem oyun alanı" çalışmasıdır. Bu çalışmanın katılım süreci kampta yaşayan mülteci çocukların eğitimi ve bu eğitim sürecini takip eden atölye çalışmalarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu örnek kendi özelinde günümüz modern kentlerinde bile henüz az örneği bulunan "çocuk katılımı" nın bir "kent geçiciliği" nde uygulanmış olması sebebiyle önemli bir örnektir.

2015 yılında Catalytic Action ve ortakları; UNICEF, Terre des Hommes, UN-Habitat, Save the Children ve University College London ve American University of Beyrut gibi üniversitelerden akademisyenlerin paydaşları arasında yer aldığı İBTASEM Oyun Alanı Lübnan'daki Suriye kampında yaşayan mülteci çocuklar için hayata geçirilmiş bir projedir. Marc Sommers'in "*insani müdahalelerde, programatik olarak çocuklar genellikle görünmez hale gelir*" söyleminin her zaman doğru olmayabileceğini göstermeyi amaçlayan proje, çocukların eğitim alma, oynama, aidiyet ve güven geliştirme haklarına sahip olabilecekleri bir oyun alanı tasarımını hayata geçirmeye odaklanmaktadır (URL-2.).

Oyun parkının tasarım sürecinde mekânda yalnızca park ekipmanlarının sağlanmasının ötesinde çocukların kendi oyun alanlarını tasarlamalarına imkân sağlayacak fırsatlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımın özellikle kamp alanlarında yaşayan çocuklar açısından aidiyet duygusunu sağlayacağına vurgu yapılmaktadır. Oyun alanının kalıcı bir yapı olmaması da kamp koşulları göz önünde bulundurularak alınmış önemli bir karardır. Kullanılacak malzemenin sebze kasaları, lastikler, halatlar gibi sürdürülebilir niteliğe sahip olmasına dikkat edilmiştir. Proje, farklı mesleklere sahip profesyonel katılımcıların ve sivil toplum kuruluşlarının kampta yaşayanlarla birlikte çalıştığı çok kültürlü ve disiplinler arası bir süreç yönetimiyle gerçekleştirilmiştir. Süreçte uygulanan katılım yöntemleri; başta harita okuma, resim yapma gibi yöntemsel çalışmalara hazırlık amacıyla kısa bir eğitim süreciyle başlamış, sonrasında çocukların kendilerini özgürce ifade edebilecekleri atölyelerle, olası malzemelerle oyun potansiyellerinin anlaşılması açısından deneysel egzersizlerle devam etmiştir (Şekil 4., 5.). Projenin uygulama aşamasında ise gönüllü katılımcılar da dahil olarak, katılımın imkân verebileceği koşulların açıkça gözlenebildiği sosyal bir projeye dönüşmüştür. Müdahalenin bir projeye evrilmiş olması ve paydaşlar arasında uzmanların bulunması, profesyonel bir süreç planlaması şeklinde gerçekleştiği anlamına gelir ve katılım yaklaşımı bakımından kolaboratif yaklaşım başlığı altında değerlendirilebilir (Tablo 2.).

Şekil 4. İbtasem Oyun Alanı Atölye Süreci (URL-3).

Şekil 5. İbtasem Oyun Alanı (URL-4).

Özellikle kentin geçiciliğinde büyümeye, öğrenmeye en başta da hayatta kalmaya çalışan bir çocuk göz önünde bulundurulduğunda; içinde bulunduğu kaotik durum onun tüm hayatını etkilemektedir. Bu sebeple incelenen örnekteki uygulamalar ve benzerleri yalnızca basit mimari müdahaleler olmamakta, tersine böyle bir katılım zemini katılımcıların yaşam biçimlerini şekillendirmektedir.

Tablo 2. Katılımcı Uygulamaların Yaklaşım, Yöntem ve Hedef Bakımından Değerlendirilmesi (Çalışma kapsamında üretilmiştir).

	Kolaboratif Yaklaşım (Süreç planlaması, uygulaması)	Açık Tasarım Yaklaşımı (Karşılıklı öğrenme)	Agonistik Yaklaşım (İlişkilerin eşitlenmesi)
Yaklaşım	✓	✓	-
Yöntem	-Eğitim atölyeleri	-Deneysel oyun pratikleri -Birlikte yapım süreci; -Harita okuma atölyeleri,	-
Hedef	-Çocuklar için özgür düşünce, eğitim ve ifade ortamı,	-Yerleşmecilerin alışkanlıklarının ve malzeme kullanımı ile ilgili pratiklerin anlaşılması	-

Zaatari Mülteci Kampı Örneği

Dünyanın en büyük mülteci kamplarından biri olan, Suriyeli ve Iraklı ailelere ev sahipliği yapan Zaatari Mülteci Kampı, kendi içerisinde hızlı bir organik büyüme sürecinde; son araştırmalara göre tahmini 350.000 nüfusa sahip bir kamp alanıdır. Bhabba (1994)'nın tanımıyla 350.000 kişilik bir üçüncü mekândır. Kendi içinde bir ekonomisi, ilişkileri, temsiliyetleri olan bu yapı, yine kendi içinde katılımcı faaliyetler sonucunda iş birliği ile üretilmiş palimpsest bir "kent kırması" olarak da tanımlanabilir.

Normal koşullarda kampta yerleşmecilerin nüfusu 10.000 kişi olarak planlanırken aniden büyük nüfuslu mülteci gruplarının gelişle belirtilen sayıya ulaşılmıştır. Bu ani nüfus artışının öncesinde Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından büyüme alanı projesi gerçekleştirilmiştir. Projelendirme kapsamında barınaklar arasına tuvalet ve mutfaktan oluşan ortak kullanımlı altyapısal mekânlar yerleştirilmiş, plan şemasında geçiciliğin, düzenin ve kontrolün mekânı olan askeri kamplardan esinlenilmiştir (Dalal, 2016).

Daha sonra ani nüfus artışı ile birçok açıdan değişen kampta mekânsal açıdan da büyük değişimler yaşanmıştır; kamp daha geniş alanlara yayılmış, mülteciler kioskların yönünü çevirip, yerlerini değiştirmişler ve büyüme planı kapsamında yerleştirilen tüm altyapı mekânlarını beklenenin dışında kullanmışlardır. Kampın, sakinleri tarafından yeniden düzenlenmesi, iki aktörlü bir sürecin uzantısı olarak mülteciler ve STK'lar arasındaki görüşmelerle yönetilmiş, STK'lar işletilebilir bir yerleşimi planlarken; mülteciler, kendi yaşamsal tarzlarına uygun mekânlar tanımlamaya çalışmışlardır. Bu süreçteki mekânsal değişimler mültecilerin de geçici olmayı umdukları ancak bu geçiciliğin vadesini kestiremedikleri yaşama alanlarını kendilerine ev yapma çabalarının yansımaya dönüşmüştür. Bazı mülteciler, tuvalet ve mutfakları kendilerine ait tuvalet, mutfak ya da bahçeye dönüştürmüş, ortak kullanım tanımının ötesinde özel mekânlar yaratmayı amaçlamışlardır. Mekânsal düzenlemelerin uygulanması aşamasında ise tüm yerleşmeciler birlikte çalışmışlardır (Tablo 3.). Müşterek mekânlar

yaratmalarının yanısıra yarı-kamusal ve kamusal mekânlar düzenlenmiş, kamp alanı içerisinde yerleşmecilerin yaşam pratiklerine uyumlu olarak; ticari, dini merkezler planlanmıştır (URL -1) (Şekil 6.).

Şekil 6. Zaatari Kamp Alanında Yapılan Düzenlemeler (Fotoğraf: Ayham Dadal).

Michael Kimmelman (2014), kamp alanıyla ilgili görüşlerini: *“Zaatari, görülmeye değer bir hızla gayri resmi bir şehir haline geliyor: mahallelerin ortaya çıkması, soylulaştırma, büyüyen bir ekonomi ve kabaca 350.000 kişilik bir kendin yap metropolü, bu şartlar altında, her mülteci eve dönmek için can atsa da normale yaklaşan bir şey”* şeklinde ifade etmiştir. Filistin’de yer alan mülteci kamplarında da yerleşmeciler tarafından gerçekleştirilen, mimar ya da plancılar tarafından tasarlanmamış ya da planlanmamış kentsel yapılaşmalar görülebilmektedir. Bu Filistin kamplarında da Zaatari örneğinde de aslında bir hak tanımlaması yapıldığı söylenebilir. Burada yaşayan mültecilerin kendi yaşam alanlarını düzenlemeleri için devletten ya da yerel yönetimden bir destek almamalarına karşın bununla ilgili bir yasaklama da getirilmemiştir ve Zaatari bugün Ürdün’ün dördüncü büyük kenti (?) durumundadır. Bu örneğin verilmesinin sebebi de kapsamlı bir hak tanımının yapılmamasının ve yönetim erki tarafından görünür bir destek sağlanmamasının yerleşmecilerin insani pratiklerini yaşadıkları alanlarda hayata geçirmesine engel olmaması şeklinde açıklanabilir.

Tablo 3. Katılımcı Uygulamaların Yaklaşım, Yöntem ve Hedef Bakımından Değerlendirilmesi
(Çalışma kapsamında üretilmiştir).

	Kolaboratif Yaklaşım (Süreç planlaması, uygulaması)	Açık Tasarım Yaklaşımı (Karşılıklı öğrenme)	Agonistik Yaklaşım (İlişkilerin eşitlenmesi)
Yaklaşım	✓	✓	✓
Yöntem	-Büyüme alanı projesine kendiliğinden “katılım”	-STK’ lar ve mültecilerin planlama ve uygulama aşamalarında ortak çalışmalar	-Yerleşkeleşmenin özgür/ serbest yönetimi -Mültecilere karar verme hakkının verilmesi
Hedef	-Planlanan mekâna uyum sağlama,	-Yerleşmecilerin “yerleşkeleşme” hareketine destek verilmesi	-Yaşam alanlarına dair aidiyet sağlanması -Mutualist yaşam ortamı

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölüm kapsamında mülteci kamplarındaki katılım uygulamalarına ilişkin bulgularla ilgili yapılan değerlendirmeler ve katılımcı yaklaşımlarla ilgili güncel uygulamalara dair eleştiri ve öneriler açıklanmaktadır. Tablo-4’te çalışma kapsamında incelenen örneklerin katılım derecesi ve süreçte katılımın gözlemlendiği aşamalar bağlamlarında karşılaştırılarak kamp alanlarındaki katılım uygulamalarına ve sonuçlarına ilişkin değerlendirme yapılmaktadır. Çizelgede katılım derecesi, incelenen örneklerin karşılaştırmalı olarak değerlendirmesi amaçlanarak kontrollü katılım (1), yarı-süreç katılım (2), homojen katılım (3), şeklinde 1’den 3’e puanlanmaktadır.

Tablo 4. Katılımcı Uygulamaların Yaklaşım, Yöntem ve Hedef Bakımından Değerlendirilmesi
(Çalışma kapsamında üretilmiştir).

Uygulama	Kalobeyi Kamp Alanı Örneği	Lübnan İbtasem Oyun Alanı Örneği	Zaatari Mülteci Kamp Alanı Örneği
Katılım Derecesi	Homojen katılım (3),	Kontrollü katılım (1),	Yarı-süreç katılım (2),
Süreçte Katılımın Gözlemlendiği Aşamalar	i. Yer in anlaşılması, ii. Problem tanımı, iii. Çözüm geliştirilmesi, iv. Uygulama aşaması,	i. Yer in anlaşılması, ii. Problem tanımı, iii. Uygulama aşaması	i. Problem tanımı, ii. Çözüm-fikir geliştirilmesi, iii. Uygulama aşaması,

Kalobeyi kamp alanı örneği incelendiğinde katılım sürecinin gerek sürece dahil olan ve alınan kararlardan doğrudan etkilenen kamp sakinleri, gerekse sürecin diğer profesyonel paydaşları açısından

birçok kazanım sağladığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda yalnızca mekânsal paylaşımlar yoluyla değil, yerleşmecilerin kendi kültürlerinden kaynaklı bilgi ve alışkanlıklarının katılım sayesinde oluşturulan havuzda biriktirilmesiyle kollektif bir durum yaratılmaktadır. Ayrıca süreç içerisinde uygulanan katılımcı uygulamalar farklı aşamalarda farklı yöntemlerle ilerlemiştir. Bu esnek süreç yönetimi katılımcı yerleşmeciler açısından alışık olmadıkları durum içerisindeki konforları için de değerli olmaktadır.

Lübnan Ibtasem Oyun Alanı katılımcı uygulaması ile tasarım sürecinin, mekânın kullanıcısı olan topluluk tarafından müdahale edilebilen şekilde sürdürülmesinin, özellikle dezavantajlı azınlık grupların yaşamlarına ne gibi katkılar sağlayabileceği açıkça görülebilmektedir. Bu etki diğer örneklerde de aynı şekilde önemli olurken Ibtasem Oyun Alanı örneğinde katılımcıların çocuk bireylerden oluşması etkinin çok daha fazla olması anlamına gelmektedir. Projenin özellikle oyun alanı tasarımı olarak belirlenmesi de ilerici bir karar olarak değerlendirilmektedir. Çoğunluğunu okula ve eğitime erişimi olmayan mülteci çocukların oluşturduğu katılımcıların böyle bir süreçten sağladıkları kazanımlar son derece değerlidir. Çocukların Günlük hayatlarındaki daimî geçicilik tehdidini hissetmelerini azaltması ve bu kamplarda çocuk yerleşimcilerin de bulunduğu dikkat çekmesi açısından önemli bir proje olarak nitelendirilebilir. Projede uygulanan katılımcı faaliyetler esnasında yerleşimci çocuklar için uygun yöntemler araştırılırken, karşılıklı öğrenmeye de açık şekilde geliştirilen süreç çocuklar ve diğer katılımcı aktörler arasındaki iletişimi güçlendirmektedir.

Zaatari kamp alanında uygulanan çoklu konut projesinin katılımcı yaklaşımla yürütülmesi ve bu yaklaşımların farklı katılımcı uygulamalarla zenginleştirilmesi mülteci yerleşkelerindeki katılımcı tasarım uygulamaları açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Süreç incelendiğinde bütün aktörler spontane olarak durumun gerektirdikleri doğrultusunda hareket etmiş, herhangi bir grubun baskın bir pozisyon aldığı bir durum oluşmamış, bu sayede işbirlikçi, açık tasarım ve agonistik yaklaşımlardan oluşan karma süreç yerleşmecilerin yeni inşa edilen konutları ile aidiyet bağı kurabilmesini sağlamıştır. Sürecin bu biçimde ilerlemesi gerçek ihtiyaca yönelik yapı üretimini de mümkün kılmıştır. Kamp alanında tek bir yapı ölçeğinde olmasa da yerleşmenin kendi dinamiğiyle sürdürülebiliyor olması, bunu sağlarken bazen bir sokak düzenlemesi, toplanma alanı gibi düzenlemelerin yapılması söz konusu olmuştur. Bireylerin sosyalleştiği yerler olarak bu kamusal alanlar, sosyal kaynaşmanın arttırılmasında ve toplumsal birliğin oluşumunda önemlidir. En önemlisi de kendiliğinden oluşturulmuş temsili demokrasi ve katılımcı demokrasi uygulamalarının bir arada var olmasıdır. Tüm bunların yerleşmenin sakinlerince gerçekleştirildiği düşüncesi bütünüyle kent yönetimi ve planlama uygulamalarıyla uyumlu görünmektedir.

Yalnızca mekân bağlamında değil, komünal yaşam parametreleri çerçevesinde sosyal perspektiften kamp ve kent kavramları incelendiğinde, her iki oluşumun da pozitif potansiyeller taşıdığı söylenebilir. Bu çalışmada odaklanılan nokta katılımcı süreçler olduğundan; ortak yaşam alanı kampların gözaltında tutulan alanlar olmasına karşın kentler gibi devamlı bir yönetim denetiminde olmaması, katılımında özgürlüğün ve demokrasinin bu iki yerde sorgulaması üzerine birçok farklı çıktı ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda kente dahil edildikleri anda entegre olmanın zorluğu ve koşulların eşitliği konusunda kaygıları olan mülteci bireylerin bazı durumlarda kendi gettolarını tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

Uzun vadede planlama ile ilgili ihtiyaçlar ve bazı yasal gereklilikler, insani yaklaşım tutumundan aşamalı ve stratejik planlamaya evrilmektedir. Ancak mültecileri yaşam alanları ile ilgili karar alma süreçlerine dahil etmekle ilgili uygulamalar ve ilgili planlama içerikleri çoğunlukla yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliğin saptanması ve farklılaşmış grupların kendi gettoları içerisinde katılmayı seçtiklerinin gözlemlenmesiyle çalışma kapsamında katılım kamp alanlarında incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle tasarımın tanımı, söz konusu marjinalleştirilmiş grupların karar alma süreçlerinde ve yaşam alanlarının kent ile ilişkisinde entegrasyonun etkili bir aracı olarak yapılmıştır. Tasarım araç olarak kullanıldığında kentte değilse de kamp yerleşmeleri içerisinde kamusal alanlar yaratmanın doğuracağı potansiyelleri, her yaş grubunun ve etnik kökenin önemsenerek bazı projelendirmelerin yapılması ve bunların katılımcı yaklaşımlarla yürütülmesi örneklerde de incelendiği üzere, kamp yerleşimcilerinin aidiyet bağı kurmasını sağlayacak ve varlıklarının tanındığına yönelik güvence kazandıracaktır.

Öte yandan çalışma kapsamında yapılan araştırmalardan elde edilen veriler mimarlık alanında profesyonelleri kentsel çatışmalara yaklaşmaya ve çözmeye hazırlamak için yeterince çalışma yapılmadığını göstermektedir. Bu kapsamda ele alınabilecek olan kamp alanları konusunu anlamak, ele almak ve harekete geçmek disiplinler arası ortak çalışmalar gerektiren önemli bir konudur. Bununla ilgili atılması gereken adımlardan ilki kentsel planlama ve mimarlık alanlarındaki, akademik ve sektörel aktörler arasındaki diyalogun güçlendirilmesi ve bu boşluğun kapatılmasıdır. Böylece akademik kurumların yönetim kurumlarına uygulamaya yönelik gerçekçi destek vermeleri ve iş birliği ortaklıkları kurulması mümkün olacaktır. Bu da akademik kurumların kamu politikası üzerindeki etkisini arttıracaktır. Bu etki doğrultusunda ele alınan alanlar, kentsel mekân olsun veya olmasın mekânsal iyileştirmeyi ya da yaşam kalitesinin arttırılmasını, aynı zamanda mimarlığın ve şehir planlamanın mesleki tanımlarının hakkının verilmesini sağlayacaktır. Bu beklentinin altı çizilerek gerçekleştirilen çalışma kapsamında kentsel alan ile yerleşim kampı ve kentli ile mülteci etkileşimi çerçevesinde katılımcı uygulamalara dair bir inceleme ortaya konmuştur. Söz konusu katılımcı uygulamaların uzun vadeli sonuçlarına ilişkin değerlendirme ise ayrı bir araştırma konusunu teşkil etmektedir.

ARAŞTIRMACININ KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Arnstein, S. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216-224.
- Arın, S. (2015). Çocuklara Yönelik Yapılı Çevre Eğitimi: Bursa İçin Katılımcı Bir Model, (Doktora tezi). İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernite ve Hoşnutsuzlukları*, (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. ve Lyon D. (2013). *Akışkan Gözetim*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bhabba, H. (1994). *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Brown, B. B., ve Perkins, D. D., (1992). Disruptions in Place Attachment. In I. Altman, & S. M. Low (Eds.), *Place Attachment* (pp. 279-304). New York: Plenum Press.
- Erdoğan, O. (2019). Yerel Yönetimlerde Katılımcı Mekanizmalar ve Trabzon Büyükşehir Belediyesi Örneği. *BEÜ İİBF AİD.*, 4(2), 295-310.
- Ermumcu, S. (2013). Sığınmacıların ve mültecilerin sosyal güvenlik hakkı. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 4(2), 58-76. Erişim Tarihi: 14.11.2022. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/308052>.
- Esentepe, B., & Günçe, K. (2019). The Role of Memory as a Benefit of Place Attachment on Refugee's Attachment to Place: Case Study on Turkish Cypriot Refugees in Refugee Village, Nicosia, North Cyprus. In *LIVENARCH VI-6th International Congress Livable Environments & Architecture-Replacing Architecture* (pp. 274-90).
- Eyiñç, S. S. (2015). *Tasarım Yoluyla Mülteci Barınma Sorununun Yönetimi: İzmir'deki Suriyeli Mülteciler Örneği* (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Freire, P. (1978). *Education for Critical Consciousness*. New York: Seabury Press.
- Töre, E. & Çağlayan, Ö. (2018). Bir Katılım Aracı Olarak Kentsel Tasarım: Medellin mucizesi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 8(1), 19-36.
- Dalal, A. (2016). Mültecilerin "Tasarım" Krizine Yanıt Vermek. *XXI Dergisi*.
- Gaviria, D. A. O. (2015). The Northeastern Urban Integration Project [Pui] Medellín, Colombia, Urban Development Agency [EDU]. Erişim Tarihi: 25.01.2022, https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/47080869/The_Northeastern_Urban_Integration_Project_PUI_in_Medellin__Colombia_-_Danny_Andres_Osorio_Gaviria-with-cover-page-.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler – Şehir Hakkında Kentsel Devrime Doğru*. İstanbul: Metis Yay. Ss:43-69, 117-142.
- Hart, R., & Bellamy, C. (2003). *The State Of The World's Children*. UNICEF.
- Henderson, P. (2005). *Including the Excluded: From Practice to Policy in European Community Development*. Bristol: PolicyPress.

- Kimmelman, M. (2014). Refugee Camp for Syrians in Jordan Evolves as a Do-It-Yourself City. The New York Times.
- Kesdi, H., & Güneş, S. (2019). Tasarım Araştırmalarındaki Katılımcı Uygulamalara Dair Bir Değerlendirme: Bağlam ve Pratik Farklılıkları. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 9(2), 286-313.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- London, F. (2015). *Kapitalizm Arzu ve Kölelik*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Merelli, A. (2016). Marksist filozof Slavoj Žižek, mültecilere neden acımamız veya romantikleştirmememiz gerektiğini açıklıyor. QUARTZ: <https://qz.com/767751/marxist-philosopher-slavoj-zizek-on-europes-refugee-crisis-the-left-is-wrong-to-pity-and-romanticize-migrants/> adresinden alındı.
- Piaget, J. (1962). *Play, Dreams, and İmitation*. New York : w.w. Norton Company.
- Park, Robert E., Ernest W. Burgess. (1969). *Introduction to the Science of Sociology (1921)*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schnapper, D. (2005). Schnapper, Dominique. *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Şan, M., Haşlak, İ. (2014). Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Anaakımını Yeniden Düşünmek. *Akademik İncelemeler Dergisi* 7 / 1.
- Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Habitat Konferansları, Erişim tarihi: 17.12.2021, <https://habitat.csb.gov.tr/habitat-konferanslari-i-5746>.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2021)., Erişim tarihi: 17.12.2021, <https://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa>, <https://www.mfa.gov.tr/bm-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa>.
- UCLG, Committee on Social Inclusion, Participatory Democracy and Human Rights, European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City (Barcelona: United Cities and Local Governments, 2012), Erişim Tarihi: 8.11.2021, <https://uclg-cisdp.org/en/news/european-charter-safeguarding-human-rights-city>.
- UNHCR. (2021)., Erişim tarihi: 11.12.2021. <https://www.unhcr.org/>.
- Url-1<https://www.archdaily.com/940384/refugee-camps-from-temporary-settlements-to-permanentdwellings?ad_source=search&ad_medium=projects_tab&ad_source=search&ad_medium=search_result_all>, Erişim tarihi: 17.12.2021.
- Url-2 <<https://www.archdaily.com/778318/catalyticaction-designs-playgrounds-for-refugee-children-as-emergency-response-in-bar-elias-lebanon>>, Erişim tarihi: 17.12.2021.
- Url-3 < <https://www.catalyticaction.org/about-us/>>, Erişim tarihi: 17.12.2021.

Url-4<<https://www.arkitera.com/haber/cocuklarin-inisiyatif-mekanlari-junk-oyun-alanlari>>, Erişim tarihi: 17.12.2021.

Zizek, S. (2016). Hiçten Az. Encore Yayınları.

Zizek, S. (2020). Umutsuz Olma Cesareti, Eksik Parça Yay. Ss. 296,306.

5393 Sayılı Belediye Kanunu, (2005, 3 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 25874), Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>. Erişim tarihi: 14.11.2022.

6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, (2013, 11 Nisan). Resmî Gazete (Sayı: 28615), Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>. Erişim tarihi: 14.11.2022.